

давсько-польської війни 1497 року. – Чернівці: Зелена Буковина, 2003. – С. 69-78; 5. Чучко М. Традиційна культура і побут буковинських липован в дослідженнях Л. А. Симігінвича-Штауфе, Й. Полека та нотатках Н. Йорги // Етнос. Культура. Духовність. Матеріали науково-практичної конференції «Інноваційні моделі розвитку туристичної інфраструктури України. Буковинське та світове старообрядництво: історія, культура, туризм». – Чернівці, 23-24 вересня 2006 р. – Ч. II. – Чернівці, 2006. – С. 294-298; 6. Die Bukowina. Eine Allgemeine Heimatkunde = Буковина. Загальне краєзнавство / Переклад з нім. Ф. С. Андрійця, А. Т. Квасецького / Науковий редактор: В. М. Ботушанський – Чернівці: Зелена Буковина, 2004. – 488 с.; 7. Simiginowicz-Staufe L. A. Die Volkergruppen der Bukowina. – Czernowitz: Druck und Verlag von H. Czopp, 1884. – 203 s.

УДК 393(477.85)

Георгій КОЖОЛЯНКО

РОЗВАГИ ТА ІГРИ У ПОХОВАЛЬНОМУ ОБРЯДІ БУКОВИНЦІВ

У статті досліджуються питання ігрової культури українців Буковини. Вивчено призначення, символіку та магичний зміст розваг та ігор під час поховального обряду.

Ключові слова: ігри, розваги, магія, символіка, душа, похорон, потойбічний світ.

Георгій КОЖОЛЯНКО

ЗАБАВЫ И ИГРЫ В ПОХОРОННОМ ОБРЯДЕ БУКОВИНЦЕВ

В статье исследованы вопросы игровой культуры украинцев Буковины. Изучено назначение, символика и магическое содержание забав и игр во время похоронного обряда.

Ключевые слова: игры, забавы, магия, символика, душа, похорон, потусторонний мир.

George KOJOLIANKO

FUN AND GAMES IN THE FUNERAL CEREMONIES BUKOVYNTSEV

This article investigates the issue of game culture Ukrainian Bukovina. Study purpose, symbolism and magic content fun and games during the burial ceremony.

Keywords: games, entertainment, magic, symbolism, soul, funeral hereafter.

Закономірним у життєвому циклі людини є смерть. Поряд з іншими етапами життя смерть для людини в період цивілізованого існування була і є однією з найнебажаніших, але неминучих подій.

Незважаючи на те, що смерть розумілась людиною неминучою закономірністю, все ж таки втрата рідної, близької людини була великим горем. З давніх-давен у сімейній обрядовості утвердився звичай сидіння біля тіла мерця до часу його поховання чи кремації (переважно у дохристиянські часи) та певних ігор і забав при мерці.

У наш час маловідомим є те, що у перші три дні після смерті покійника у помешканні, де він прожив життя, та на його подвір'ї ті, хто відвідував покійника, влаштовували веселі ігри та забави. Однак ще років п'ятдесят тому я особисто спостерігав за такими іграми і хлопчаком навіть брав участь у них у своєму селі Кам'яна, що розташувалось у передгір'ї Буковинських Карпат. Пізніше з етнологічної літератури я дізнався про різні ігри, їх назви і познайомився з описами ігор при мерці у різних регіонах України – від Київщини, Поділля – до Буковини і Гуцульщини. Проте про їхнє давнє призначення, символіку і магічну суть є дуже мало відомостей в історико-етнологічній літературі.

Поряд з зібраним в етнографічних експедиціях 80-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст. польовим етнографічним джерельним матеріалом джерелом для розуміння суті ігор і забав при мерці є фактологічний матеріал і висновки етнологів ХІХ – першої половини ХХ ст. А.Шипацького-Ілліча [21], К.Шейковського [19], С.Вітвицького [26], Х. Ящуржинського [25], П.Чубинського [18], Б.Грінченка [2], З.Кузелі [8,9], В.Козарищука [4], Р.Ф. Кайндля [27], В.Шухевича [22], В.Гнатюка [1] та ін.

Окремо варто звернути увагу на те, що перша праця з описом забав біля мерця на терені Буковини з'явилась ще 1889 р. за авторства В.Козарищука «Из буковинських карпатских гор» у віденському журналі «Наука». У цій праці було виділено два розділи для інформації про ігри при померлому, де описано детально гру «грушка» [4, с. 359-360, 596-605].

Наукова проблематика ігор та забав при померлому цікавила сучасних українських істориків та етнологів: О.Курочкіна [10], В. Старкова [16]. В.Старков охарактеризував внесок Зенона Кузелі в дослідження ігор та забав при мерці та вказав праці інших українських і польських авторів з цієї проблематики.

Проте цілий ряд питань походження, суті та семантики ігор при померлому потребують дальшого вивчення.

Як засвідчують наукові дослідження, ігровий зміст фактично притаманний усім сферам життєдіяльності людини. Не становить винятку і сімейна обрядовість, а саме похоронно-поминальна. Фактично у всіх регіонах України поминальна звичаєвість є подібною і вже цим показує спільність походження українців від сходу до заходу і від півночі до півдня України та давність, традиційність і багатопокілінну спадковість їх духовної культури.

Якими ж були основні елементи ігор та забав при померлому в недалекому минулому?

Ігри і забави під час похорону небіжчика мали на меті відігнати смерть, якщо вона, на думку односельчан і родичів, прийшла завчасно до людини, яка померла, або повернути людину з того світу хоча б на короткий час.

За давніми уявленнями, хоч смерть і супроводжує людину, але вона зазвичай не «чіпляється» до неї, вона десь бродить, літає, але до її тіла не наближається. Але вороги ворожіннями і заклинаннями могли наслати смерть передчасно. Тому, коли людина важко хвора, не можна було залишати її саму, щоб смерть зі злого наслання не наблизилась і не забрала її з собою.

Люди вірили також, що смерть може й відступити у перші години і дні після її настання, якщо й не повністю, то хоч на короткий час. Тому небіжчика було прийнято не залишати самого, аж поки тіло не винесуть з хати на поховання.

На практиці траплялися непоодинокі випадки, коли людина помирала, а потім відживала, вставала з домовини або ворушилась, розплющувала очі тощо.

Один із старожилів (Микола Струц) села Кам'яна, що в Буковинському Передгір'ї, в 1976 році розповідав, що на початку ХХ ст. стався випадок у цьому селі, коли чоловік, віку 45 років, доглядав за худобою на пасовиську під лісом біля хутора Думаницький. Розпочався грозовий дощ, блискавка вдарила в дерево, під яким сховався чоловік, і він від ураження блискавки помер. Через день після настання смерті, вночі, він раптом заворушився і піднявся з домовини, налякавши дружину, яка, перебуваючи біля померлого, впала на долівку і померла. Через три дні хоронили вже цю жінку, а чоловік ще жив понад двадцять років [12. – 1976. – Т. 1. – С. 5–6.].

Науці відомі непоодинокі випадки, коли людина перебувала у так званому летаргійному сні. Вона за всіма ознаками виглядала мертвою, але через деякий час функції організму відновлювались.

Етнолог В.Скуратівський навів приклад подібного випадку з життя відомого українського письменника М.Гоголя: «Згадаймо славетні «Вечори на хуторі поблизу Диканьки» М.Гоголя. Пам'ятаєте епізод, коли чорт, пролітаючи вночі над цвинтарем, бачив у домовинах покорчені від мук тіла мерців, котрих похоронили живцем (себто в летаргійному сні)? Письменник щиро вірив у це явище, оскільки в іменному заповіті й сам просив не ховати його протягом трьох діб. Але трапилось так, що заповіт цей відшукали пізніше, а похоронили Гоголя на другий день після смерті. Коли ж згодом прочитали прохання, найближчі друзі розкопали його могилу. Картина була жахливою: тіло небіжчика лежало в неприродній позі, як це й було описано в його літературному творі.

Свого часу біоенергетики висунули версію, що М.Гоголь «виходив у астрал», себто не помер, а заснув летаргійним сном. У цей час одне з шести енергетичних тіл людини (астральне) відокремилось від фізичного й

самостійно блукало у всесвіті; коли ж повернулося, то труна вже була схоронена. Отже, Гоголь, якщо довіряти вченим, помирав у тяжких муках, себто неприродною смертю» [15, с.153-154].

За повідомленнями В.Шухевича, на Гуцульщині в ХІХ ст. була відома цікава легенда про смерть: «Давно смерть, то була жінка, що по світі ходила; і було видко, вона говорила з людьми; кому був час від Господа Бога, аби умирав, вона казала тому. Аби приладився на тот а тот день, бо він має умирати. Але один був такий цікавий, що сказав: «Я би хотів смерть зараз видіти. – А він не знав, що наколи він се сказав, вона уже се знала. Одного разу прийшла вона до него й каже єму: – Лагодься, що тобі потрібно, роби деревище (домовину), бо маєш того дня умирати. – А він каже: – Добре, я се злагоджу. – Взев зробив деревище, приходи смерть тай питає: Злагодив єс си? – Так, каже він. – У тебе нічого нема, лиш деревище? – Є, але се підпритане! – Маєш свічу, бо я тебе хочу рубати? – А він каже: Коби ти лігла у цю скриню, аби я видів, ек я буду у щім спати! – Добре, – каже смерть. – Деревище було з замком. Вона лігла, а він її там замок і верг у Дунай...» [22, с. 99].

Переважна частина обрядодій, які здійснювались у похоронному обряді, мали на меті якнайшвидше переправлення душі померлого у потойбічний світ – світ предків, світ мертвих.

Вважалось, що душа дуже неохоче відділяється від тіла покійника. Вона перебуває поблизу до похорону і навіть після похорону може повернутися до хати. Для полегшення зв'язку душі з тілом у ногах домовини робили невеликий чотирикутний отвір-«віконце».

Одночасно похоронні обрядодії мали запобігти шкідливому впливу душі небіжчика на його родичів, бо вважалось, що вона могла мститися їм за якісь чвари і конфлікти, що відбувалися при житті.

З цієї причини не можна було залишати мерця самого після смерті і до поховання у ямі, бо до небіжчика може повернутись душа, а ще злі сили, які здатні налаштувати душу проти родичів, нашкодити їм.

Настання смерті вважалось лише припиненням земного існування. Душа людини не помирає, вона переходить у загробне життя.

Для того, щоб душа покійника відійшла від хати, потрібно було якнайшвидше подати гучний звук сільського дзвона-сигнальника або церковних дзвонів. У селах Верхнього Буковинського Попруття (Стрілецький Кут, Ревне, Бурдей) існувало повір'я, що до звучання звуків першого дзвону душа чує всі розмови родичів у хаті, де лежить небіжчик [11, с. 92-93].

У ХІХ – першій половині ХХ ст. на Буковині існував звичай хоронити померлих у весільному вбранні, яке вони зберігали для цього впродовж усього свого життя. В селі Мамаївці Верхнього Буковинського Попруття існувала приповідка: «В чому вінчалася, в тому і переставлюся». У кінці ХХ ст. небіжчикам (с.Ревкалівці Новоселицького району, Тисівці, Великий Кучурів Сторожинецького району) вкладали в домовину

весільне вбрання та прикраси: «Щоб вони на тому світі відправили весілля».

Похорон неодружених мав свої особливості, які стосувалися різних складників обрядовості. Можна говорити навіть про певну святковість, яка спостерігалась при похованні неодружених дівчат та нежонатих хлопців.

На ознаку того, що померла молода людина, біля її тіла встановлювали, подібно до весільного, гільце-деревце.

Неодружених померлих одягали у весільний одяг. Наприклад, у селах Прутсько-Дністровського межиріччя дівчину вдягали у вишиту сорочку, горботку або спідницю-ріклю, вишитий та обрамлений смушком або хутром тхора киптар (мінтян), на голову надівали один з побутуючих у даному селі дівочих головних уборів: вінок, «дъорданик», «карабулю», «коди».

В передгірній зоні головний убір померлої дівчини складав «дъорданик», «дъордан» із стрічками-кодами.

У селах Верхнього Буковинського Попруття та Буковинського Поділля померлій дівчині на голову вдягали головний убір «капелюшиння» з травою ковили («шовкова трава», «боже тіло») та нанизаними на стрічку дрібними монетами – «марки» і 4 великих – «шустки», шовкові китиці – «китички» [7, с. 148-150].

На Буковинській Гуцульщині на голову небіжчиків-дівчат одягали вінок із штучних квітів, обов'язковими доповнюючими елементами якого виступали кольорові вовняні нитки – «поплітки», які прикріплювались біля скронь і спускались на груди, та стрічки – «політки», які спадали на спину. У причеремоських селах Буковинської Гуцульщини померлій дівчині вдягали весільний головний убір «чільце», виготовлене зі штучних квітів, кольорових ниток і золотих монет або хрестиків, які спускалися рядочком на чоло [12. – 1985. – Т. 6. – С. 15–16].

На терені всієї Буковини обов'язковим компонентом головного убору померлої дівчини був барвінковий вінок. Якщо в справжньому весіллі барвінкові листочки покривали золотистою фарбою, то у поховальному обряді використовували барвінок з природними, зеленого кольору, листками. Лише на Буковинській Гуцульщині поряд із зеленими листочками барвінку вкладали золотисті штучні листочки.

В селі Подвірне, що розташоване у Нижньому Буковинському Попрутті, померлій дівчині робили вінок з білих квітів [12. – 1999. – Т. 2. – С.3].

Померлого хлопця також одягали у весільне вбрання. Готували весільну квітку-вінок, чіпляючи її до сорочки на грудях, поряд з головою клали капелюха, прикрашеного весільною квіткою-серцем або пером павича. Під подушку клали гребінець та хустину. На палець правої руки одягали перстень, зроблений з воску, до цієї ж руки прив'язували хустину-ширинку. Дівчині ж до руки прив'язували весільного рушника.

Під час похорону неодружених здійснювалась імітація весільних обрядодій: формували весільний почт, запрошували боярів-дружбів (ватажелів), світивок, дружок.

Померлого хлопця чи дівчину називали на Буковинській Гуцульщині князем чи княгинею, а у Передгір'ї та рівнинній зоні Буковини – молодим (молодою). Їм обирали пару серед живих, запрошували вінчальних батьків.

Присутнім хлопцям на такому похороні прив'язували на лівому боці грудей хустинку у вигляді трикутника, повернутого гострим кутом до низу, а дівчатам – на лівому боці грудей квітку з листя барвінку або гілочок мирти.

Відповідно і різні ігри та забави біля покійника повинні були задобрити його душу, щоб вона спокійно відійшла в небеса.

Вечорами сусіди і рідні збиралися в хаті померлого. У Прутсько-Дністровському межиріччі це називали: йти до «лубка», «сточка», а у Передгір'ї – на «свічечку», «лубок», «біндек», «коблі», на Буковинській Гуцульщині – на «лопатки».

Сама назва «лопатки» походить, мабуть, від того, що в час зародження обрядодії гра мала характер звичайного силового змагання: хто кого подолає, покладе на лопатки. Такі силові змагання відбувалися в давні, часи і проводилися вони під час тризни.

Назва «лубок» бере свій початок від забав дітей, які ковзались узимку з гірок на шматку кори або дощці-лубку. Відповідно і забава-гра на похоронних відвідинах прибрала таку назву.

Щодо назви «коблі», то вчені-мовознавці пояснюють її походження від спільного слов'янського кореня «коб», що означало чаклування, про рокування [17, с. 269].

Грою та хованням під час гри в давні часи її учасники прагнули відвернути увагу душі померлого від творення злого, прагнули магією заховання убезпечити себе від небажаних впливів. У новітній час гра стала простою розвагою для молоді і виконувалась не лише на поминальних відвідинах, а й під час різних календарних свят, загальносільських зібраннях молоді і т. ін.

Гра «коблі» зафіксована на широкому терені Буковини від Строжинеччини до Кіцманщини на півночі і Хотинщини – на сході (у варіанті назви «кобля») [14, с. 256-257].

З часом силові змагання поступаються місцем ігровим, які мали на меті розвеселити присутніх на похороні, підкреслити силу і міць людини перед смертю, що ті, які залишаються жити, смерті не бояться.

Проводились «лопатки» у суміжній з покійником кімнаті, в сінях або й на подвір'ї. Як правило, такі ігри проводились тоді, коли помирала молода або середнього віку людина. Однак зустрічались випадки, коли ігри в час відвідин відбувалися і біля померлих старшого віку. Тоді граюча молодь розташовувалась на подвір'ї, а поважного віку люди були в хаті біля небіжчика і згадували цікаві моменти з його життя.

За традицією, самі родичі небіжчика спонукали присутню молодь до ігор, звертаючись до них зі словами: «Видите, нема уже нашого Петра, не буде вже з вами забавлетиси, то побавтиси йому наслідок» або «Гзда любив веселитиси, то й ви веселіт його послідної години» [12. – 2000. – Т. 15. – С. 5].

Назва «сточок» походить від довгої, скрученої у зміжку свічки, яка запалюється і гаситься періодично під час усього похоронного обряду.

Загальна назва похоронних ігор «лопатки», «лубок», «сточок», «біндек» включала в себе багато різних форм ігор з різними сюжетами: «Грушка», «Бити грушки», «Гусак», «Печи гусака», «Обзорини», «Головешка», «Ниточка» [12. –1999. – Т. 9. – С. 6–13].

На Гуцульщині, одержавши дозвіл від господарів проводити лубок чи лопатки, молодь вибирала двох ведучих: хлопця (старосту) і дівчину (старостиху).

В е д у ч а (*вдаючи плакальницю, голосила*): О-йой-йой! О-йой!

В е д у ч и й: Шо тьгнеш, як би ти букурію з хребта дерли? І мене розжалобила... (*пошмигуючи носом*).

В е д у ч а: Тобі би лиш говорити, а я мушу за тебе голосити. О-йой! О-йой-йой!

В е д у ч и й: Та перестань вже рівсти: мертвого не воскресиш!

В е д у ч а: Ой, Боженьку, о-йой-йой!

В е д у ч и й: Чим маєш надриватисьи, ліпше забавлятьсися.

Г о л о с и: Йо, йо, забавлятьсися.

В е д у ч а: Айбо як?

З гурту називають різні ігри. Потім дають ведучому вибрати якусь: «Маєш владу, то дай нам пораду!».

В е д у ч и й (*чухає потилицю*): Гм, від ваших слів я аж зголоднів. Аби насититисьи, треба потрудитисьи. Спечемо гусака!

Г о л о с и: А де гусак? Ти маєш?

Ведучий: Та мати ж не маю, айбо печи – знаю (*і вдає, ніби ловить гусака, ріже його, запарює, скубе*).

Г о л о с и: Ей, щось твоя ватра не гріє, не пече. Коли вже сьи той гусак спече?

В е д у ч и й: Як із пупка масть потече.

Голоси: А доки того ждати?

В е д у ч и й: Доки Іван Оленку буде цілувати.

Названі хлопець і дівчина мали цілуватися. Хто з них відмовлявся, тому лице мастили сажею або загадували якесь інше завдання – покуту. Потім з реплікою: «Ой, старосто, щось твій гусак не спечений!» – гра повторювалась. І так кілька разів. Завершувалася така гра поцілунком – традиційним елементом подібних забав.

Ще більш театралізованою й сюжетно багатшою є наступна гра лопаток – «*Дідо й Баба*». Поки «пекли гусака», двоє з молодят наряджалися у Діда й Бабу. Дід – обов'язково з міхом-торбою і «чарівною палицею».

Баба – з прилаштованим горбом на спині та «дитинчам» (заповитою у ряднину кішкою) на руках. Нарешті виходить ведучий.

В е д у ч и й: Ану дорогу дайте! На чудо подивітьсьи!

Д і д: Слава Йсу Христу – маю сорочку чисту.

Б а б а: Поможи вам добра година – у мене мала дитина.

В е д у ч а: Слава навіки Богу! Як ви найшли до нас дорогу, що не вломили ногу?

Д і д: Ішли за носом – то прямо, то косо.

Б а б а: А ще – за нюхом, ведені Божим духом.

Д і д: Тут сталасьи нам пригода: взяла бабу колька. Скочила за корчі – має тепер дитинчьи.

Г о л о с и: О-йой, бабо! Босі, голі, а фіглі – у подолі. Як за дідом тікала, аж горбата стала.

Б а б а: Горб – не біда, а я ще молода. Любити діда мушу, доки Бог не взяв у него душу.

Д і д: Не надійсьи. Дай покажу, як тьи поцілюю...

Б а б а (*відбивається*): Стидивбисьи, діду, повітирай слину, збудиш малу дитину.

Д і д: Айбо, що то ви нас роззираєте, а до хати не кличете?

В е д у ч и й: Ми би вас, діду, закликали, айбо ви вже старий і безсилий. Почнете уночі конати, а ми не годні будемо бабі ради дати.

Д і д: Гей-гей, легіню! Вижу, тебе треба вчити, як стару потішити!

В е д у ч а: Ой, він такий, такий!..

Д і д: Ти уважай, бо тоді ти з сев кривулев будеш діло мати (*погрожує палицею*).

В е д у ч и й: Шо то за палицьи така, що ти нев хвалишсьи?

Д і д: А зараз узнаєш! Сама собі дорогу прокладає і всіх псів з хати виганяє! (*Намагається доторкнутися до хлопців і дівчат кінчиком палиці, яка вимащена в сажі. Ті з писком відбігають.*)

Б а б а (*щипає кішку, аби занявчала*): А-а, а-а! Не плач, моя дитинко, не треба ревати, мене рученьками за серце хапати!

В е д у ч а: Ліпше їй цьицьки дати, то далі буде спати.

Б а б а: Правду маєш, зараз я її погодую (*виймає з пазухи мішечок, набитий ганчір'ям, з прилаштованою соскою*).

Г о л о с и: О-йой, бабо, нівроку. Такі дійниці – дай, Боже, кожій молодиці.

Б а б а: Не меліт дурниці! І зажмуріт очі, бо ще хтос дитину наврочит. (*Щипає кішку.*) Чуєте, як плаче, небожатко?

Г о л о с и: Ой, бабо, та шо то з дитиною є, шо й молоко не п'є? У неї ж вуси віросли?

Б а б а: Ти там, легіню, тихо будь! Якби-м дотепер тебе ждала – й такої-м би не мала.

Д і д: Доста, стара, доста примовльити. Надворі вже ніч, а ми не маємо де спати. Чесні люди, газдини! Не могли би ви нам на печи притулок дати, аби нам з бабою блих поганяти? Ану, бабо, й проси, поклони бий.

В е д у ч а: Ну добре, добре. Не рушій бабу, песій сину, бо ще задушиш дитину.

Д і д: То приймаєте або проганяєте?

В е д у ч и й: Постіль на солomé ви дістанете, коли пашпорт маєте!

Д і д: Де би не мати! Можу показати (*дістає кланоть паперу*). Пани писали, а попи хрестили, аби чоловіка чорти не вхопили. На, читай!

В е д у ч и й (*повертає писане догори ногами, вдаючи неграмотного*): Ану, старостихо, подивисьи на сей пашпорт хрестатий, покажи, ти ж у мене вчена і можеш читати.

В е д у ч а (*читає*): Сьи книжка – дармотина на сараку-чоловіка, писав її сам владика. У діда рот – як ворота, ніс – як ключка, сам – колючка. Очі тупі, ще й чирьик на пупі. А у його баби – голова й дві лаби.

Дідові й Бабі подають миску, пригощають. Та миска порожня. Їх умовляють не сумувати, мовляв, «спечуть гусака». Імпровізується вже наведена гра з тією різницею, що ведучий загадує Дідові – якщо хоче, щоб «масть текла», мусить поцілувати котрусь із дівчат.

Б а б а (*кидається на Діда*): Сам, як печериці, а на гадці молодиці? На свою дитину! Тепер ти співай їй «люлі», а я піду на гулі.

Тепер сцену ревнощів влаштовує Дід. У хід пускає палицю. Так вони і вибігають з хати. Вся гра проходить з безпосередньою участю присутніх. Текст реплік мінявся й доповнювався залежно від мовної обдарованості того чи іншого виконавця. У грі знаходять своє втілення різні мотиви трудового («Млин»), лікувального («Дохтор»), господарського («Жид і коза») життя.

Гра «Млин». Дід (мельник) і Баба (його жінка) готові до гри. Далі «споруджується млин»: на середину кімнати ставлять стілець і саджають на нього чоловіка, якому накривають голову плахтою і кладуть зверху решето, а в руки дають дерев'яну мірку, в котрій – дерев'яна палиця. І ось уже знадвору чути стогін, грюкають у двері. До хати входить староста, за ним важко тягнеться Дід. Підпираючись великою палицею, він підходить до млина. Починається дійство.

Д і д: Дай, Боже, що може, чесні газдове!

Г о л о с и: Най буде й тобі, що просиш собі!

Д і д: Я уже собі віпросив.

Г о л о с и: А що таке?

Д і д: Горбу.

Г о л о с и: А нашо тобі, діду, просити було горбу?

Д і д: На то, бо я є мельник та на горбі добре міхи з муков носити.

Г о л о с и: Но, діду, коли ти мельник, то на тебе тут потреба, бо ми маємо мельницю. Ци будеш молоти?

Д і д: Ой, ой, буду! Муку на мелай, а пшеницю на овес ізмелю, чому ні?

Г о л о с и: А що за муку будеш брати, діду?

Д і д: Я? Із віка мірку, а з двох – дві.

С т а р о с т а: Ти, діду, великий бітанча, бо лиш фіглі показуєш, а мельниця стоїт, людям треба муки.

Д і д: Стоїт? Та де є молодиця – еге, забув-єм, мельниця?

Г о л о с и: Ти, діду, сліпий, перед тобов мельниця, а ти не видиш.

Д і д: Е, ідіт, я не сліпий, но сліпа ваша мельниця, шо мене не видит. (Дід палицею шукає того млина і звалює решето, що падає на землю.)

Г о л о с и: Діду сліпий, шо ти наробив? (Старий тікає, у дверях гомін.)

Д і д: Кому голова відпала?

Г о л о с и: То не голова, діду, а ти мельницю показив.

Д і д: Показив? Я поправлю! (Зігнувся, йде до млина, оглядає його й помічає, що з нього випав камінь.) Ой, ой, та сей камінь миши поточили, як хочете молоти?

Г о л о с и: То ти, діду, 'го показив, тепер 'го полагодь.

Дід кладе на місце решето і камінь, обертається, тисне, а той, що під плахтою, ударяє в посудину палицею і шумить, як млин; далі сипле на камінь зерна й оголошує, що можна молоти. Дід аж підстрибує від радості. Поки в хаті мелють, інші, що надворі, пеленають за дитину кішку і подають її на руки Бабі. Дід просить дозволу привести своє сімейство в хату. Він веде Бабу до припічка, а сам іде до млина молоти. Доки Дід меле, Баба за кужелем сидить, пряде і дітей бавить, а коли млин стане, Дід несе Бабі в мисці муки (попелу), щоб їсти варила. Баба бере жбанок, наливає води й кладе в піч, але випадково ошпарює «дитину»; Дід починає бити Бабу палицею, а Баба його лупить по горбу своїм кужелем. Зчиняється сварка. Всі вибігають з хати надвір. Але гра не закінчується. Староста оголошує: «Коли не мали-смо щістьи в млині, то починаймо другий гешефт. У славному селі там ярмарок є, то підемо тай купимо козу та цапа, заріжемо і зробимо гостину!». Знову розігрується смішна й дотепна сценка. До описаних забав додаються ще три гри.

В українців Буковинського Передгір'я в ХІХ ст. під час вечірнього відвідання покійника хлопці і дівчата влаштовували гру, яка мала назву «Сорока».

Під час гри гілочки верби розщеплюють у довжину на дві частини. Хлопець і дівчина беруть по дві половинки прутика і кидають довільно на землю. Чиї дві частини впали розщепленням угору, то той, за правилами, вважається «паном», а у кого – корою догори, то того називають «циганом». Якщо одна половинка впала розщепленням угору, а друга – корою, то того називають «сорокою». «Пан» дозволяє «сороці» вдарити по долоні «цигана» скрученою у мотузку хустинкою.

«Грушка» – під час цієї гри хлопці сідають серед хати в коло, а всередині кола один хлопець стає на коліна. Йому в руки дають вив'язану з рушника «грушку», якою він махає над головами присутніх у колі. Один з поміж сидячих хапає ту грушку і б'є нею хлопця по плечах, а потім швидко-швидко передають її між собою, щоб хлопець не вхопив. Бо коли вхопить, то б'ють того, в кого вона була. Він стає в коло, і гра триває далі.

«*Головешка*» – хлопці та дівчата сідають на лавиці, запалюють тріску й передають її одне одному, поки вона не загасне. А в кого загасне, той повинен цілуватися: якщо це хлопець – дівчину, а як дівчина – хлопця. І знову починають гру спочатку.

«*Ниточка*» – ті, що грають, хлопці та дівчата, займають місця. Один рахує гравців. З кожною цифрою бере в руку ниточку і роздає так, аби один кінець випав хлопцеві, а другий – дівчині. Потім той, що роздавав нитки, пускає їх з рук, а ті, що тримають два кінці, цілуються. Продовжують гру до пізньої ночі.

У селі Розтоки Буковинської Гуцульщини гра під час відвідувань покійника мала назву «*Бити грушки*». Вона полягала в тому, що один з гравців заплющував очі, а інші брали спеціальну лопатку і злегка вдарили його по спині. Він повинен був відгадати, хто вдарив; якщо вгадував, то його місце займав той, що був відгаданий.

У селі Шепіт Буковинської Гуцульщини гра «*Гусак*» проходила так: присутні брались за пояси-череси (задній тримав переднього) і навприсядки йшли один за одним; хто не витримував – падав або вставав, той виходив з гри. Гра супроводжувалась жартами, сміхом [12. – 1996. – Т. 18. – С. 2].

О.Манастирський подав опис ігор під час відвідин покійника у передгір'ї та в причеремоських селах – «*Свічечка*» та «*Перстінчик*».

Гра «*Перстінчик*» проводилась так: хлопці і дівчата сидять колом і швидко передають один одному перстень. Один з хлопців знаходиться поза колом і намагається вгадати, у кого перстень. Якщо вгадав, то він сідає до кола, а хто програв, той вибуває з кола.

Гра «*Свічечка*» проводилась із запаленою сосною скіпкою. Скіпка передавалась по колу, в кого вона погасне, той мусить поцілувати всіх гравців. А оскільки, як зазначає О.Манастирський, у грі часто брали участь дівчата, то ця гра приносила велике задоволення хлопцям, коли вони цілували дівчат [28].

Дослідники поховальної обрядовості українців вважають, що у минулому ігри біля покійника та інші ритуальні забави в похоронному обряді могли бути поширені значно більше, ніж у ХІХ ст. [3, с.412] і мати розповсюдження в інших європейських народів [16, с. 260].

Таким чином, на терені Буковини з давніх часів відзначено побутування ігор та забав при мерці, які мали конкретну символіку і магічну суть.

Джерела та література: 1. Гнатюк В. Угро-руські духовні вірші. Б. Забави при мерці // Записки НТШ. – Т. 47. – 1902. 2. Гринченко Б. Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях. – Вып. 3. Песни. – Чернигов, 1899. 3. Этнография восточных славян. Очерки традиционной культуры. – М., 1987. – С. 412. 4. Козарищук В.М. Из буковинских карпат-

ских горъ // Наука. – Вена, 1889. 5. Кожолянко Г. Етнографія Буковини. –Т. 2. – Чернівці, 2001. 6. Кожолянко Г., Рубанець М. Повір'я та легенди, зв'язані з поховальною обрядовістю // Національні та етносоціальні процеси в Україні. Матеріали. – Чернівці, 1997. 7. Кузеля Зенон. Посіжине і забави при мерци // Записки НТШ. – Т.121. – Львів, 1914. 8. Кузеля Зенон. Українські похорони звичаї й обряди в етнографічній літературі // Етнографічний збірник. – Т. 31-32. – Львів, 1912. 9. Курочкін О. Поховальні забави – релікти дохристиянського світогляду // Берегиня. –1998. – № 3-4. 10. Лапушняк М.Д., Рубанець М.В. Похоронний обряд у селах Стрілецький Кут, Ревне, Бурдей на Кіцманщині (Буковина) // Буковина – мій рідний край. Матеріали III історико-краєзнавчої конференції. – Чернівці, 2000. 11. Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича (Зберігаються у етнографічному музеї ЧНУ). 12. Похоронні звичаї й обряди. Зібрав В.Гнатюк // Етнографічний збірник. – Т. 31–32. – Львів, 1912. 13. Рубанець М. Походження народної гри «коблї» // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. Т. 2. – Чернівці, 1999. 14. Старков В. Традиційна ігрова культура населення України. – К., 2009. 15. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. – М., 1964. 16. Чубинский П.П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. – Т. 3. – СПб., 1872. 17. Шейковській К. Быт Подолян. – Вып. 2. – К., 1860. 18. Щероцкий В. Народные игры при покойникахъ // Православная Подолія. – 1908. – Ч.36. 19. Шишацький-Ильичь. Лубок // Черниговские губернские ведомости. – № 48. – 1852. 20. Шухевич В. Гуцульщина. – Т.3 // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів, 1902. 21. Юрійчук Ю. Еволюція поховального обряду населення Північної Буковини IX – XIII ст. / Буковина – мій рідний край. Матеріали. – Чернівці, 1996. 22. Юркевич Б. Похоронний обряд с. Михайлівка Глибоцького району Чернівецької області // Буковина – мій рідний край. Матеріали. – Чернівці, 1996. 23. Яшуржинский Хр. Остатки языческих обрядов, сохранившиеся в малорусском погребении // Киевская старина. – 1890. – №1. 24. Witwicki S. Rus historyczny o Huculach. – Lwow, 1860. 25. Kaindl R.F. Die Ruthenen in der Bukowina. – N.1. – Czerniowitz, 1889. 26. Manastyrski A. Die Ruthenen. In: Die Osterreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Bukowina. – Wien, 1898.

УДК 398.8(477.85)

Олександр КОЖОЛЯНКО

ЗИМОВІ ОБРЯДОВІ ПІСНІ УКРАЇНЦІВ БУКОВИНИ – ЩЕДРІВКИ

У статті досліджено побутування у зимовій календарній обрядовості українців Буковини обрядових пісень – щедрівок. Вони повинні були в магічний спосіб захистити людину від дії злих, ворожих сил; забезпечити добре господарювання у новому році та сімейний добробут.

Ключові слова: щедрівки, обряди, звичаї, пісні, полазник, замовляння, здоров'я, анімізм.